

स्त्री सशक्तीकरणासामोरील आव्हाने व अडथळे - एक अभ्यास.

ममता मुकुंद घोटल संशोधक विद्यार्थी शिक्षणशास्त्र अधिविभाग कोल्हापूर, mamataghotal00@gmail.com

गोषवारा -

महिला सक्षमीकरण हे लिंग समानता साध्य करण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी एक महत्वाचा पैलू आहे .तथापि ,लक्षणीय प्रगती असूनही, महिलांना त्यांच्या सक्षमीकरणात अडथळा आणणाऱ्या असंख्य आव्हाने आणि अडथळ्यांना तोंड द्यावे लागत आहे .हा पेपर महिला सक्षमीकरण मर्यादित करणाऱ्या सामाजिक ,सांस्कृतिक ,आर्थिक ,राजकीय ,पर्यावरणीय ,आरोग्य आणि तांत्रिक अडथळ्यांचे अभ्यास करतो .अभ्यासातून असे दिसून आले आहे की पितृसत्ताक नियम , लिंग –आधारित हिंसाचार ,शिक्षण आणि आरोग्य सेवेची मर्यादित उपलब्धता आणि पक्षपाती धोरणे आणि कायदे हे महिला सक्षमीकरणातील महत्वाचे अडथळे आहेत .या पेपर मध्ये असा युक्तिवाद केला आहे की या आव्हानांनातोंड देण्यासाठी बहुआयामी दृष्टीकोन आवश्यक आहे .ज्यामध्ये धोरणात्मक सुधारणा ,समुदाय सहभाग आणि वैयक्तिक सक्षमीकरण धोरणे सामाविष्ट आहेत. शेवटी अभ्यास महिला सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि अधिक समतापूर्ण आणि न्याय्य समाज साध्य करण्यासाठी सतत प्रयत्नांची आवश्यकता यावर भर देतो .लिंग समानता साध्य करण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी महिला सक्षमीकरण महत्वाचे आहे . तथापि ,महिलांना त्यांच्या सक्षमीकरणात अडथळा आणणाऱ्या असंख्य आव्हाने आणि अडथळ्यांना तोंड द्यावे लागत आहे .तसेच हा अभ्यास महिला सक्षमीकरण मर्यादित करणाऱ्या सामाजिक ,सांस्कृतिक अशा अनेक अडथळ्यांचे गंभीर विश्लेषण करण्याचा प्रयत्न केला आहे आणि त्यातील समस्या आणि आव्हानांवर प्रकाश टाकला आहे .आज महिला सक्षमीकरण हा २१ व्या शतकातील सर्वात महत्वाच्या चिंतेपैकी एक बनला आहे . विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीपासून त्यांची स्थिती हळूहळू आणि हळूहळू बदलत आहे .अभ्यासात असे आढळून आले की,भारतातील महिला अविकसित आहेत आणि सरकारच्या अनेक प्रयत्नांनंतरही ,पुरुषांपेक्षा काहीशा कनिष्ठ आहेत .शिक्षण आणि रोजगाराच्या प्रवेशाबाबत लिंगभेद अस्तित्वात आहेत .घरी निर्णय घेण्याची शक्ती आणि महिल्यांच्या हालचालींचे स्वातंत्र्य त्यांच्या वय,शिक्षण आणि रोजगाराच्या स्थितीत मोठ्या प्रमाणात बदलते .असे आढळून आले आहे की महिलांनी असमान लिंगभावाच्या निकषांची स्वीकृती समाजात अजूनही प्रचलित आहे .शहरी महिलांपेक्षा ग्रामीण महिलांना घरगुती हिंसाचाराचा सामना करावा लागण्याची शक्यता जास्त असते .राजकीय सहभागातही लिंगभेद खूप मोठा आहे .अभ्यासात असा निष्कर्ष काढला आहे की शिक्षण आणि रोजगाराची उपलब्धता हे एकमेव सक्षम घटक आहेत .जरी ध्येय साध्य करण्यावर लक्ष केंद्रित करणे हे लिंगभाव समानतेकडे लोकांच्या दृष्टीकोनावर अवलंबून असते .

कीवर्ड - महिला ,सक्षमीकरण ,समस्या ,आव्हाने,महिलांवरील हिंसाचार

परिचय :

महिला सक्षमीकरण ही लिंग समानता साध्य करण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाला चालना देण्यासाठी एक महत्वाचा घटक आहे .लक्षणीय प्रगती असूनही ,महिलांना त्यांच्या सक्षमीकरणात अडथळा आणणाऱ्या असंख्य आव्हाने आणि अडथळ्यांना तोंड द्यावे लागत आहे .हे अडथळे सामाजिक नियम ,सांस्कृतिक मुल्ये आणि संस्थात्मक पद्धतींमध्ये खोलवर रुजलेले आहेत ,ज्यामुळे लिंग –आधारित असमानता कायम राहते ,आणि महिलांची स्वायत्तता आणि एजन्सी मर्यादित होते .

महिलांचे सक्षमीकरण ही एक बहुआयामी संकल्पना आहे जी आर्थिक ,सामाजिक ,राजकीय आणि मानसिक सक्षमीकरणाकडे जाणारा प्रवास आव्हाने आणि अडथळ्यांनी भरलेल्या आहे .जो महिलांना त्यांच्या पुर्ण क्षमतेची जाणीव होण्यापासून रोखतो .ही आव्हाने आणि अडथळे केवळ महिलांच्या कल्याणासाठी हानिकारक नाहीत तर गरिबी कमी करणे ,आर्थिक वाढ आणि सामाजिक न्याय ,यासारख्या व्यापक विकास उद्दीष्ट्यांच्या साध्य करण्यात देखील अडथळा आणतात .या अभ्यासाचे उद्दिष्ट महिला सक्षमीकरणाला मर्यादित करणाऱ्या आव्हानांचे आणि अडथळ्यांचे गंभीर विश्लेषण करणे ,सामाजिक ,सांस्कृतिक ,आर्थिक ,राजकीय ,पर्यावरणीय ,आरोग्य आणि तांत्रिक घटकांमधील जटील परस्पर संवादाचा शोध घेणे आहे .विविध पार्श्वभूमी आणि संदर्भातील महिल्यांच्या अनुभवांचे परीक्षण करून , हे संशोधन महिला सक्षमीकरणात अडथळा आणणाऱ्या अडथळ्यांची सखोल समज निर्माण करण्यास आणि लिंग समानता आणि महिला सक्षमीकरणाच्या उद्देशाने धोरण आणि हस्तक्षेपांना माहिती देण्याचा प्रयत्न करते .

अभ्यासाची उद्दिष्टे :

1. महिला सक्षमीकरणाच्या संकल्पना जाणून घेणे .
2. भारतातील महिलांवरील हिंसाचाराचा अभ्यास करणे .
3. महिला सक्षमीकरणावर परिणाम करणाऱ्या घटकांचे विश्लेषण करणे .
4. महिला सक्षमीकरणाच्या मार्गातील आव्हाने ओळखणे .
5. निष्कर्षांच्या स्वरूपात उपयुक्त सूचना करणे .

महिला सक्षमीकरणाची गरज :

लिंग समानता साध्य करण्यासाठी सामाजिक न्यायालाचालना देण्यासाठी आणि आर्थिक विकासाला चालना देण्यासाठी महिला सक्षमीकरण आवश्यक आहे .महिलांना सक्षमीकरण केल्याने त्यांना त्यांच्या जीवनावर नियंत्रण मिळवता येते .माहिती पुर्ण निर्णय घेता येतात आणि समाजात पूर्णपणे सहभागी होता येते .

संशोधन पध्दती:

या अभ्यासात विविध पार्श्वभूमीतील महिलांसोबत सखोल मुलाखती आणि गट चर्चा करून गुणात्मक संशोधन पध्दती या दृष्टिकोनाचा वापर करण्यात आला .

भारतातील महिलांवरील हिंसाचार:

महिलांनावरील हिंसाचार हा भारतातील एक महत्वाचा मुद्दा आहे ,विविध सामाजिक –आर्थिक ,पार्श्वभूमी ,संस्कृती आणि प्रदेशांमधील महिलांवर विविध प्रकारच्या हिंसाचाराचा परिणाम होतो .भारतातील महिलांवरील हिंसाचाराचे काही प्रमुख पैलू येथे आहेत .

हिंसेचे प्रकार –

1. घरगुती हिंसाचार:

जवळच्या जोडीदाराकडून किंवा कुटुंबातील सदस्यांकडून शारीरिक ,भावनिक आणि मानसिक छळ . महिलांवरील घरगुती हिंसाचार हा एक व्यापक आणि गुंतागुंतीचा प्रश्न आहे ,जो जगभरातील लाखो महिलांना प्रभावित करतो .हा नातेसंबंधातील गैर वर्तनाचा एक नमुना आहे ज्याचा वापर एका जोडीदाराकडून दुसऱ्या जोडीदारावर सत्ता आणि नियंत्रण मिळवण्यासाठी किंवा राखण्यासाठी केला जातो .

घरगुती हिंसाचाराचे प्रकार :

1. शारीरिक अत्याचार -

शारीरिक हानी किंवा शारीरिक हानीची धमकी ,जसे की मारणे ,ढकलणे किंवा गुदमरणे .

2. भावनिक अत्याचार -

शाब्दिक किंवा अशाब्दिक वर्तन जे नियंत्रित करण्यासाठी ,धमकावण्यासाठी किंवा अपमानित करण्यासाठी केले जाते जसे की नावाने हाक मारणे ,कमी लेखने किंवा वेगळे करणे .

3. लैंगिक अत्याचार -

बलात्कार ,छेडछाड किंवा अवांछित स्पर्श या सह जबरदस्तीने किंवा जबरदस्तीने लैंगिक संपर्क .

4. आर्थिक अत्याचार -

जोडीदाराच्या आर्थिक संसाधनांवर नियंत्रण ,ज्या मध्ये पैसे रोखणे किंवा आर्थिक माहितीवर प्रवेश प्रतिबंधित करणे समाविष्ट आहे

5. मानसिक अत्याचार –

जोडीदाराचे विचार ,भावना किंवा कृती नियंत्रित करण्यासाठी किंवा हाताळण्यासाठी केलेले वर्तन ,जसे की पाठलाग करणे ,किंवा धमक्या .

घरगुती हिंसाचाराची करणे :-

1. सत्ता आणि नियंत्रण–

घरगुती हिंसाचार हा बहुतेकदा जोडीदारावर सत्ता आणि नियंत्रण मिळवण्याच्या इच्छेचा परिणाम असतो .

2. सामाजिक आणि सांस्कृतिक घटक -

महिलांविरुद्ध असमानता आणि हिंसाचार कायम ठेवणारे सामाजिक आणि सांस्कृतिक नियम घरगुती हिंसाचारात योगदान देऊ शकतात .

3. मानसिक आरोग्य समस्या–

नैराश्य ,चिंता किंवा पदार्थांचे सेवन या सारख्या मानसिक आरोग्य समस्या घरगुती हिंसाचाराला धोका वाढवू शकतात .

4. आघात आणि ताण –

आघात आणि ताण घरगुती हिंसाचारात योगदान देऊ शकतात .विशेषतः जर एका किंवा दोन्ही जोडीदारांना दुखापतीचा इतिहास असेल .

2. लैंगिक हिंसाचार :

बलात्कार ,छेड छाड आणि लैंगिक अत्याचाराचे इतर प्रकार ,महिलांवरील लैंगिक हिंसाचार हा एक गंभीर आणि व्यापक मुद्दा आहे .जो जगभरातील लाखो महिलांना प्रभावित करतो .हा महिलांचा हक्कांचे ,प्रतिष्ठेचे आणि शारीरिक स्वायत्ततेचे उल्लंघन आहे आणि त्याचे गंभीर शारीरिक आणि भावनिक परिणाम होऊ शकतात .

लैंगिक हिंसाचाराचे प्रकार :

1. बलात्कार –

योनी मार्ग ,गुह्वारासंबंधी किंवा तोंडावाटे प्रवेशासह जबरदस्ती किंवा जबरदस्तीने लैंगिक संभोग.

2. छळवणूक -

एखाद्या व्यक्तीच्या शरीराला ,त्याच्या स्तनांना ,किंवा गुप्तांगांना अवांछित स्पर्श करणे किंवा प्रेम देणे .

3. लैंगिक हल्ला –

स्पर्शकरणे ,प्रेम देणे किंवा प्रवेशासह कोणताही अवांछित किंवा जबरदस्तीनेलैंगिक संपर्क.

4. लैंगिक छळ –

अवांछित किंवा अवांछित लैंगिक टिप्पण्या ,प्रगती किंवा वर्तन ज्यामुळे प्रतिकूल किंवा भीतीदायक वातावरण निर्माण होते .

लैंगिक हिंसाचाराची कारणे :

1. पितृसत्ताक समाज –

1. पुरुष वर्चस्व आणि महिला अधीनता कायम ठेवणारे समाज लैंगिक हिंसाचाराच्या संस्कृतीला हातभार लावू शकतात

2. सामाजिक आणि सांस्कृतिक नियम –

महिलांना वस्तुनिष्ठ किंवा अवमानित करणारे सामाजिक आणि सांस्कृतिक नियम लैंगिक हिंसाचाराच्या संस्कृतीला हातभार लावू शकतात .

3. शक्ती असंतुलन –

पुरुष आणि महिलांमधील शक्ती असंतुलन लैंगिक हिंसाचाराच्या संस्कृतीला हातभार लावू शकते .

4. शिक्षण आणि जागरूकतेचा अभाव –

संमती ,सीमा आणि निरोगी नातेसंबंधांबद्दल शिक्षण आणि जागरूकतेचा अभाव लैंगिक हिंसाचाराच्या संस्कृतीला हातभार लावू शकतो .

3. अॅसिड हल्ले :

अॅसिडहिंसाचार ,बहुतेकदा सूड किंवा शिक्षेचा एक प्रकार म्हणून वापरला जातो.महिलांवरील अॅसिडहल्ले हा हिंसाचाराचा एक प्रकार आहे ,ज्यामध्ये महिलेचे शरीर विद्रुप करण्यासाठी किंवा तिला शिक्षा करण्यासाठी , तिच्या शरीरावरअॅसिडकिंवा इतर संक्षारक पदार्थ फेकणे किंवा शिंपडणे समाविष्ट आहे .हे हल्ले महिलांच्या हक्कांचे गंभीर उल्लंघन आहेत आणि त्याचे गंभीर शारीरिक आणि भावनिक परिणाम होऊ शकतात .

अॅसिड हल्ल्याचे प्रकार –

1. सल्फ्युरिक अॅसिड हल्ले –

हल्ल्यांमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या सर्वात सामान्य प्रकारच्या अॅसिडमुळे गंभीर भाजणे आणि विद्रुपता येऊ शकते.

2. नायट्रिक अॅसिडहल्ले –

नायट्रिक अॅसिडमुळे गंभीर भाजणे आणि श्वसनाच्या समस्या देखील उद्भवू शकतात.

3. हायड्रोक्लोरिकअॅसिडहल्ले –

हायड्रोक्लोरिक अॅसिडमुळे गंभीर भाजणे होऊ शकते आणि श्वसनाच्या समस्या देखील उद्भवू शकतात .

अॅसिड हल्ल्याची कारणे :

1. विवाह प्रस्ताव नाकारणे –

काही प्रकरणांमध्ये अॅसिड हल्ले पुरुषांद्वारे केले जातात , ज्यांना त्यांनी प्रस्तावीत केलेल्या स्त्रीयांनी नाकाराचे आहे .

2. जमीन किंवा मालमत्तेवरून वाद –

अॅसिडहल्ल्याचा वापर जमीन किंवा मालमत्तेवरील विवाद सोडवण्याचे साधन म्हणून देखील केला जाऊ शकतो .

3. समजलेल्या गैरवर्तनासाठी शिक्षा –

काही प्रकरणांमध्ये एखाद्या पुरुषाशी बोलणे किंवा अयोग्य समजले जाणारे कपडे घालणे यासारख्या गैरवर्तनासाठी शिक्षेचा एक प्रकार म्हणून अॅसिड हल्ले केले जातात .

4. हुंडा संबंधित हिंसाचार –

हुंड्याच्या मागण्यांशी संबंधित गैरवर्तन आणि छळ . जगातील अनेक भागांमध्ये, विशेषतः दक्षिण आशियामध्ये , महीलांविरुद्ध हुंड्याशी संबंधित हिंसाचार हा एक गंभीर मुद्दा आहे . हुंडा म्हणजे लग्नाच्या वेळी वधूच्या कुटुंबाकडून वरच्या कुटुंबाला मालमत्ता , पैसे किंवा इतर वस्तू देणे किंवा हस्तांतरित करणे .

हुंडा संबंधित हिंसाचाराचे प्रकार –

1. शारीरिक अत्याचार –

मारहाण , जाळणे किंवा मारणे यांसह वधूला शारीरिक हानी किंवा शारीरिक हानीची धमकी .

2. भावनिक अत्याचार –

शाब्दिक शिवीगाळ , धमक्या किंवा आर्थिक मदतीची मागणी , मानसिक छळ .

3. आर्थिक शोषण –

वधूच्या कुटुंबाकडून अतिरिक्त हुंडा किंवा आर्थिक मदतीची मागणी .

4. सामाजिक अलगाव –

सामाजिक अलगाव किंवा वधूला तिच्या कुटुंबातून किंवा समुदायातून बहिष्कृत करणे .

हुंडा संबंधित हिंसाचाराची कारणे –

1. सामाजिक आणि सांस्कृतिक नियम –

काही संस्कृतीमध्ये हुंड्याची प्रथा खोलवर रुजलेली आहे आणि हुंडा मिळण्याची अपेक्षा हिंसाचाराला कारणीभूत ठरू शकते .

2. आर्थिक घटक –

आर्थिक लाभ किंवा भैतिक संपत्तीची इच्छां हुंड्याची मागणी वाढवू शकते .

3. शिक्षण आणि जागरूकतेचा अभाव –

हुंड्याच्या बेकायदेशीरपणा आणि अनैतिकते बद्दल मर्यादित शिक्षण आणि जागरूकता या समस्सेला कारणीभूत ठरू शकते .

4. शक्ती असंतुलन –

वधू आणि वरच्या कुटुंबामधील शक्ती असंतुलन शोषण आणि हिंसाचाराला कारणीभूत ठरू शकते .

5. स्त्री-भ्रूणहत्या :

लैंगिक निवडक गर्भपात आणि महिला अर्भकांची हत्या . स्त्रीभ्रूणहत्या आणि बालहत्या हे गंभीर प्रश्न आहेत . जे अनेक देशांना , विशेषतः दक्षिण आशियातील , प्रभावित करतात . या पद्धतीमध्ये स्त्रीभ्रूण किंवा अर्भकांची जाणून बुजून हत्या केली जाते , बहुतेकदा पुत्र मुलांना प्राधान्य दिल्यामुळे ही होते .

स्त्रीभ्रूणहत्या आणि बालहत्याचे प्रकार –

1. लिंग-निवडक गर्भपात –

अल्ट्रासाउंड किंवा इतर मार्गांनी स्त्रीभ्रूणाचे लिंग निश्चित केल्यानंतर जाणूनबुजून हत्या केली जाते .

2. दुर्लक्ष आणि त्याग –

स्त्री अर्भकाकडे जाणूनबुजून दुर्लक्ष करणे किंवा सोडून देणे , ज्यामुळे तिचा मृत्यू होतो .

स्त्रीभ्रूणहत्या आणि बालहत्याची कारणे –

1. सामाजिक आणि सांस्कृतिक नियम –

काही संस्कृतींमध्ये पुत्रांना प्राधान्य देणे खोलवर रुजलेले आहे , ज्यामुळे स्त्री जीवनाचे अवमूल्यन होते .

2. आर्थिक घटक –

हुंडा आणि लगनाच्या खर्चासह स्त्री बालकांच्या संगोपनाचा आर्थिक भार, स्त्रीभ्रूणहत्या आणि बलाहत्यास कारणीभूत ठरू शकतो .

3. शिक्षण आणि जागरूकतेचा अभाव –

लिंग समानतेचे महत्व आणि महिला जीवनाचे मूल्य याबद्दल मर्यादित शिक्षण आणि जागरूकता या प्रथांना कारणीभूत ठरू शकते . ६) तस्करी :-

जबरदस्तीने वेश्या व्यवसाय, श्रम आणि इतर प्रकारचे शोषण . महिलांची तस्करी ही एक गंभीर मानवी हक्कांचे उल्लंघन आहे . ज्यामध्ये शोषणाच्या उद्देशाने जबरदस्तीने किंवा फसवणूक करून महिलांची भरती, वाहतूक, हस्तांतरण, आश्रय किंवा प्राप्ती समाविष्ट आहे .

तस्करीचे प्रकार –

1. लैंगिक तस्करी –

जबरदस्तीने व्यावसायिक लैंगिक संबंधांच्या उद्देशाने महिलांची भरती, वाहतूक, हस्तांतरण, आश्रय किंवा प्राप्ती .

2. कामगार तस्करी –

जबरदस्तीने काम करण्यासाठी किंवा सेवांसाठी महिलांची भरती.

3. अवयव तस्करी –

जबरदस्तीने अवयव काढून टाकण्यासाठी महिलांची भरती .

तस्करीची कारणे -

1. गरिबी आणि आर्थिक असमानता –

गरीब आणि उपेक्षित समुदायातील महिला तस्करीला अधिक असुरक्षित असतात .

2. शिक्षण आणि जागरूकतेचा अभाव –

तस्करी आणि त्याच्या जोखमीबद्दल मर्यादित शिक्षण आणि जागरूकता महिलांना शोषणाला अधिक संवेदनशील बनवू शकते .

3. संघर्ष आणि संकट –

संघर्ष आणि संकटाच्या काळात महिला आणि मुली तस्करीला अधिक असुरक्षित असतात .

महिला सक्षमीकरण का आवश्यक आहे याची कारणे -

१. लिंग समानतेला चालना देते: महिला सक्षमीकरण पुरुष आणि महिलांमधील दरी कमी करण्यास मदत करते, समान हक्क आणि संधींना प्रोत्साहन देते.

२. आर्थिक वाढ वाढवते: सक्षम महिला उद्योजकता, रोजगार आणि शिक्षणाद्वारे आर्थिक वाढीस हातभार लावतात.

३. आरोग्य आणि कल्याण सुधारते: सक्षम महिला त्यांच्या आरोग्याला आणि कल्याणाला प्राधान्य देण्याची शक्यता जास्त असते, ज्यामुळे चांगले आरोग्य परिणाम मिळतात.

४. राजकीय सहभाग वाढवते: महिला सक्षमीकरण त्यांना राजकारणात सहभागी होण्यास, निर्णय घेण्यावर आणि धोरण विकासावर प्रभाव पाडण्यास सक्षम करते.

५. गरिबी कमी करते: सक्षम महिला संसाधनांचे व्यवस्थापन करण्यास, गरिबी कमी करण्यास आणि राहणीमान सुधारण्यास अधिक सुसज्ज असतात.

६. शिक्षण आणि वैयक्तिक विकासाला चालना: महिला सक्षमीकरण शिक्षण, कौशल्य विकास आणि वैयक्तिक विकासाला प्रोत्साहन देते.

७. मानवी हक्कांना समर्थन देते: महिला सक्षमीकरण त्यांचे मानवी हक्क, प्रतिष्ठा आणि स्वायत्तता टिकवून ठेवते.

८. सामाजिक अडथळे दूर करते: महिला सक्षमीकरण सामाजिक रूढी, रूढी आणि पूर्वग्रहांना आव्हान देते, अधिक समावेशक समाजाला प्रोत्साहन देते.

महिला सक्षमीकरणाचे फायदे -

१. आत्मविश्वास आणि आत्मसन्मान वाढतो: सक्षम महिलांमध्ये आत्मविश्वास, आत्मसन्मान आणि उद्देशाची भावना विकसित होते.

२. सुधारित निर्णयक्षमता: महिला सक्षमीकरण त्यांना त्यांच्या जीवनाबद्दल, आरोग्याबद्दल आणि कल्याणाबद्दल माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यास सक्षम करते.
३. वर्धित नेतृत्व आणि सहभाग: सक्षम महिला नेतृत्वाच्या भूमिका घेतात, निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होतात आणि धोरण विकासावर प्रभाव पाडतात.
४. चांगले शिक्षण आणि आर्थिक संधी: महिला सक्षमीकरणामुळे शिक्षण, रोजगार आणि आर्थिक संधींमध्ये वाढ होते.
५. हिंसाचार आणि शोषण कमी: सक्षम महिलांना हिंसाचार, शोषण आणि गैरवापराचा सामना करावा लागण्याची शक्यता कमी असते.

महिला सक्षमीकरणासाठी धोरणे -

१. शिक्षण आणि जागरूकता: महिलांना त्यांचे हक्क, संधी आणि संसाधनांबद्दल शिक्षित करा.
२. आर्थिक सक्षमीकरण: महिलांना उद्योजकता, रोजगार आणि आर्थिक सेवा यासारख्या आर्थिक संधी उपलब्ध करून द्या.
३. नेतृत्व विकास: प्रशिक्षण, मार्गदर्शन आणि नेटवर्किंगद्वारे महिलांच्या नेतृत्व विकासाला पाठिंबा द्या.
४. धोरण आणि वकिली: महिलांच्या सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देणाऱ्या आणि भेदभावपूर्ण पद्धतींना आव्हान देणाऱ्या धोरणे आणि कायद्यांचे समर्थन करा.
५. समुदाय सहभाग: महिलांच्या सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी, सामाजिक नियम आणि रूढींना आव्हान देण्यासाठी समुदायांना सहभागी करून घ्या.

सामाजिक आणि सांस्कृतिक आव्हाने -

१. पितृसत्ताक नियम आणि रूढीवादी विचार: पुरुष वर्चस्व आणि महिला अधीनता कायम ठेवणारे खोलवर रुजलेले सामाजिक दृष्टिकोन.
२. सांस्कृतिक आणि धार्मिक निर्बंध: महिलांच्या स्वायत्तता आणि निर्णय घेण्यावर मर्यादा घालणाऱ्या सांस्कृतिक आणि धार्मिक प्रथा.
३. सामाजिक बहिष्कार आणि उपेक्षितकरण: उपेक्षित समुदायातील महिलांना सक्षमीकरणात अतिरिक्त अडथळ्यांना तोंड द्यावे लागते.

आर्थिक आव्हाने -

१. शिक्षण आणि कौशल्य प्रशिक्षणासाठी मर्यादित प्रवेश: महिलांना शिक्षण आणि कौशल्य प्रशिक्षणासाठी मर्यादित प्रवेश त्यांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात अडथळा आणतो.
२. बेरोजगारी आणि अर्धबेरोजगारी: महिलांना बेरोजगारी आणि अर्धबेरोजगारीचा उच्च दर सहन करावा लागतो, ज्यामुळे त्यांचे आर्थिक स्वातंत्र्य मर्यादित होते.
३. आर्थिक संसाधनांसाठी मर्यादित प्रवेश: महिलांना कर्ज आणि कर्जे यासारख्या आर्थिक संसाधनांसाठी मर्यादित प्रवेश, त्यांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात अडथळा आणतो.

राजकीय आव्हाने -

१. निर्णय घेण्याच्या पदांवर मर्यादित प्रतिनिधित्व: निर्णय घेण्याच्या पदांवर महिलांचे कमी प्रतिनिधित्व धोरण आणि निर्णय घेण्यावर प्रभाव पाडण्याची त्यांची क्षमता मर्यादित करते.
२. धोरणसमर्थनाचा अभाव: अपुरा धोरण समर्थन आणि अंमलबजावणी महिला सक्षमीकरणाला अडथळा आणते.
३. भ्रष्टाचार आणि जबाबदारीचा अभाव: भ्रष्टाचार आणि जबाबदारीचा अभाव महिला सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देण्याच्या प्रयत्नांना कमकुवत करते.

आरोग्य आव्हाने -

१. आरोग्यसेवेची मर्यादित उपलब्धता: महिलांना आरोग्यसेवेची मर्यादित उपलब्धता, विशेषतः पुनरुत्पादक आरोग्यसेवेची मर्यादित उपलब्धता, त्यांच्या एकूण आरोग्य आणि कल्याणात अडथळा आणते.
२. माता आणि बाल आरोग्य: माता आणि बाल मृत्यूचे उच्च दर महिला सक्षमीकरणात अडथळा आणतात.
३. मानसिक आरोग्य: महिलांचे मानसिक आरोग्य अनेकदा दुर्लक्षित केले जाते, ज्यामुळे त्यांना तोंड द्यावे लागणारी आव्हाने वाढत जातात.

पर्यावरणीय आव्हाने -

१. हवामानबदल: हवामान बदल महिलांवर विषमतेने परिणाम करतो, विद्यमान असमानता वाढवतो.

२. नैसर्गिक आपत्ती: महिलांना नैसर्गिक आपत्तीचा जास्त धोका असतो, ज्यामुळे त्यांचे सक्षमीकरण कमी होऊ शकते.
३. पर्यावरणीय ऱ्हास: पर्यावरणीय ऱ्हास महिलांना नैसर्गिक संसाधनां पर्यंत पोहोचण्यास मर्यादित करू शकतो, ज्यामुळे त्यांचे सक्षमीकरण कमी होऊ शकते.

तांत्रिक आव्हाने -

१. तंत्रज्ञानाचा मर्यादित प्रवेश: विशेषतः ग्रामीण भागात महिलांना तंत्रज्ञानाचा मर्यादित प्रवेश असल्याने, त्यांचे सक्षमीकरण कमी होऊ शकते.
२. डिजिटल साक्षरता: महिलांना मर्यादित डिजिटल साक्षरता विद्यमान असमानता वाढवू शकते.
३. ऑनलाइन छळ आणि हिंसाचार : महिलांना ऑनलाइन छळ आणि हिंसाचाराचा सामना करावा लागतो, ज्यामुळे त्यांचे सक्षमीकरण कमी होऊ शकते.

उपाय -

१. पितृसत्ताक नियम आणि रूढींना संबोधित करणे: पुरुष वर्चस्व आणि महिला अधीनता कायम ठेवणाऱ्या सामाजिक दृष्टिकोनांना आव्हान देणे आणि बदलणे.
२. शिक्षण आणि कौशल्य प्रशिक्षणाला प्रोत्साहन देणे: महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण वाढविण्यासाठी शिक्षण आणि कौशल्य प्रशिक्षणात प्रवेश वाढवणे.
३. निर्णय घेण्याच्या पदांवर प्रतिनिधित्व वाढवणे: धोरण आणि निर्णय घेण्यावर प्रभाव पाडण्यासाठी निर्णय घेण्याच्या पदांवर महिलांचे प्रतिनिधित्व वाढवणे.
४. धोरण आणि कायदे अंमलात आणणे: महिला सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन देणारी आणि भेदभावपूर्ण पद्धतींना आव्हान देणारी धोरणे आणि कायदे अंमलात आणणे आणि अंमलात आणणे.
५. आरोग्य आणि पर्यावरणीय आव्हानांना संबोधित करणे: महिलांचे आरोग्य आणि पर्यावरणीय आव्हानांना संबोधित करणे जेणेकरून त्यांचे एकूण कल्याण आणि सक्षमीकरण वाढेल.

संदर्भ -

- UN Women. (2020). Women's Empowerment: A Critical Analysis.

- World Bank. (2019). Women's Empowerment and Economic Development.

- OECD. (2018). Women's Empowerment: A Policy Framework.

https://www.researchgate.net/publication/353444239_Women_Empowerment_theory_practice_process_and_importance

<https://www.scribd.com/document/405563086/Women-empowerment-docx>

डॉ. जयश्री महाजन – महिला सक्षमीकरण